

Алиев Я.Э.,
ТДИУ Иқтисодиёт кафедраси
мудури, и.ф.д. доцент.
e-mail: ya.aliyev@tsue.uz

МАКРОИҚТИСОДИЙ БАРҚАРОРЛИКНИ ТАЪМИНЛАШДА АГРАР БОЗОРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЙЎЛЛАРИ

SPECIFIC WAYS TO AGRARIAN MARKET DEVELOPMENT TO ENSURE MACROECONOMIC SUSTAINABILITY

КОНКРЕТНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО РЫНКА ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ

Аннотация. Макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқларига хорижий сармояларни фаол жалб этишни талаб этади. Мақолада макроиқтисодий барқарорликни таъминлашда аграр бозорни ривожлантиришнинг илмий жиҳатдан ёритилган.

Таянч иборалар: макроиқтисодий барқарорлик, рақобат, модернизация, инновацион жараён, инновацион маҳсулот, инновацион менеджмент, инновацион маркетинг, аграр бозор, аграр маҳсулот.

Abstract. Strengthening macroeconomic stability and maintaining high economic growth rates, increasing the competitiveness of the national economy, modernization and accelerated development of agriculture, improving the investment climate require active attraction of foreign investment in sectors of the economy. The article scientifically covers the development of the agrarian market in ensuring macroeconomic stability.

Keywords: macroeconomic stability, competition, modernization, innovation process, innovative product, innovation management, innovative marketing, agricultural market, agricultural product.

Аннотация. Укрепление макроэкономической стабильности и поддержание высоких темпов экономического роста, повышение конкурентоспособности национальной экономики, модернизация и ускоренное развитие сельского хозяйства, улучшение инвестиционного климата требуют активного привлечения иностранных инвестиций в отрасли экономики. В статье научно освещается развитие аграрного рынка в обеспечении макроэкономической стабильности.

Ключевые слова: макроэкономическая стабильность, конкуренция, модернизация, инновационный процесс, инновационный продукт, инновационный менеджмент, инновационный маркетинг, аграрный рынок, аграрный продукт.

Макроиктисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этишни талаб этади.

Маълумки, бозор – товар айирбошлаш жараёнида содир бўладиган субъектлар ўртасидаги ижтимоий-иқтисодий муносабатлар йиғиндисидир. Бу муносабатлар эса республикамизда бозорнинг талаб ва таклиф қонуни, иқтисодий рақобат шароитида ҳамда давлатнинг билвосита ва бевосита мувофиқлаштирувчи дастаклари таъсирида амалга оширилмоқда.

Тизимли ёндашиш нуқтаи назаридан бозор жуда мураккаб тузилмага эга бўлиб, ундаги барча бўғинлар ўзаро узвий боғлиқ ҳолда ривожланади ва бир-бирига таъсир этади. Бозорнинг объекти бўлган товарлар ва субъекти бўлган товарлар олди-сотди жараёнида иштирок этувчи жисмоний ва юридик шахслар мулкчилик ва хўжалик юритиш шакли нуқтаи назаридан хилма-хиллиги ҳамда бошқа белгилари бўйича бозорлар турларга ажратилади.

Хусусан, аграр бозор ҳам мураккаб тузилмага эга бўлиб, асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорларидан иборат бўлади. Мамлакат аграр соҳасида олиб борилаётган ислохотларда ушбу бозорларнинг ўзаро узвий боғлиқлиги, бир-бири билан мураккаб муносабатда бўлиши боис уларни ривожлантиришда бозор иқтисодиёти қонунларига қатъий амал қилишини ҳисобга олган ҳолда ривожлантириш тадбирларини амалга ошириш муҳим аҳамият касб қилади.

Тадқиқотларга кўра, аграр бозорни ривожлантиришда ана шу жиҳатларни етарлича ҳисобга олиш қийинлиги, бу масалага бир томонлама ёндашиш оқибатида бир қатор муаммолар келиб чиқади. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорларида маҳсулотлар сотишда ечилиши лозим бўлган қатор масалалар мавжудлиги туфайли етиштирилган ҳосил тўлиғича истеъмолчига етмасдан нобуд бўлиши ҳолатлари, етиштирилаётган маҳсулотлар рақобатбардошлиги нисбатан паст бўлиши, ишлаб чиқарувчининг молиявий аҳволига ўзининг салбий таъсирини кўрсатади. Бу ҳолатга ўз навбатида агроресурслар бозорларини етарли даражада яхши ривожланмаганлиги сабаб бўлмоқда.

Иқтисодчи олимлардан Walsh ва Brianлар ўзларини илмий ишланмаларида «...фермер хўжаликлари томонидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун зарур бўлган ресурсларни сотиб олишда нарх рискларини бошқариш, ишлаб чиқариш воситаларини ўрганиш ва бу жараёнларда интеграциялашган маркетинг тизимини қўллаш ресурслар бозорини ривожланишига хизмат қилади», – деб таъкидлайдилар [1]. Ушбу билдирилган ҳулосалар қишлоқ хўжалигида мавжуд ресурслардан самарали фойдаланиш, етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларни сотиш жараёнида маркетинг тамойилларига амал қилиш ва бу фаолиятни доимий назорат қилиш муҳим масалалардан эканлигини англатади.

Дехқон аксарият ҳолларда ресурслар харид қилишда танлаш имкониятига эга эмас, маҳсулот етиштиришда зарур бўлган моддий-техника ресурслари бозорида рақобат муҳити чекланганлиги, талаб ва таклиф қонунига амал қилиш имкониятлари пастлиги (бозордаги табиий монополия ҳолати ҳукмрон бўлиши оқибатида) нисбатан қиммат бўлган ва монополия таъсирида кўп ҳолларда сифати талабга жавоб бермайдиган ресурслардан фойдаланишга мажбур бўлади.

Иқтисодчи олимлардан Josling ва Tim ўзларини олиб борган тадқиқотларидан келиб чиқиб, «...давлат томонидан деҳқон ва фермер хўжаликларига оид амалга оширилган ислохотларни истеъмолчиларга таъсири, халқаро бозорлари ўртасидаги савдо ва транзит алоқаларни ҳолати, жаҳон савдо ташкилоти қоидаларига амал қилиш даражаси аграр бозорни ҳолатини белгилаб беради» – деб ҳисоблашади [2]. Ҳозирда жаҳон савдо ташкилотининг тартиб ва қоидаларига амал қилинган ҳолатдагина етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари халқаро бозорда эркин ҳаракатланиши мумкин бўлади. Бугунги кунда мамлакатимизда ҳам халқаро савдо ташкилотига аъзо бўлиш ва бу фаолиятини амалга ошириш бўйича хорижий давлатлар билан ҳамкорликда бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида техникалардан самарали фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва унга таъсир этувчи омилларнинг назарий асосларини ўрганиш бўйича мамлакатимиз иқтисодчи олимлари, хусусан Р.Х.Хусанов, А.Н.Ҳамдамов, И.Э.Рафиқовлар илмий изланишлар олиб бориши натижасида «...қишлоқ хўжалиги техникасидан фойдаланиш самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омилларни 4 гуруҳга ажратганлар: трактор ва қишлоқ хўжалиги машинасининг техник кўрсаткичлари; табиий-иқлим шароитлари; ташкилий омиллар; иқтисодий омиллардан иборат» – деб таъкидлайдилар [3]. Бу омиллари бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлиб, қишлоқ хўжалиги техникасидан унумли фойдаланишда ўзини таъсирини кўрсатади.

Жумладан, аграр ислохотларни амалга ошириш жараёнида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари баҳо индексларининг ўзгариши ва тармоқда истеъмол қилинадиган асосий турдаги саноат маҳсулотлари баҳо индексларининг ўзгариши орасида кескин тафовут кузатилмоқда, яъни қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган асосий турдаги саноат маҳсулотлари ва сервис хизматларининг ўртача баҳолари 2019 йилда 2005 нисбатан 8-13 мартага, асосий қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари баҳоси (пахта ва ғалла) эса шу давр мобайнида 5,45 мартага ортганлиги бунинг яққол исботидир.

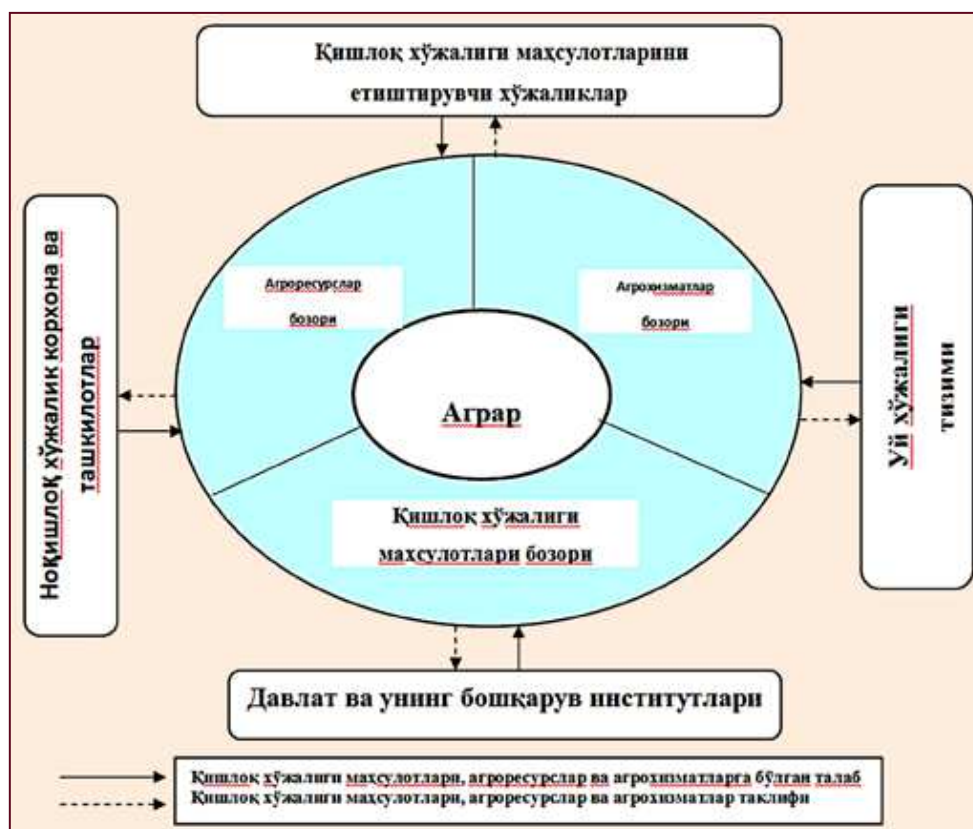
Бошқача қилиб айтганда, 2019 йилда 2005 йилдаги ҳажмларда моддий-техника ресурслари сотиб олишдан барча шароитлар тенг бўлган ҳолатда, қарийб 2,3 марта кўпроқ қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва сотиш талаб этилган.

Демак, иқтисодчи олим Я.Э.Алиевнинг илмий изланишлар натижасида олинган хулосалар қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорлари аграр бозорнинг ўзаро бир-бирига боғлиқ ва бир-бирини тўлдирувчи қисми ҳисобланади ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори орқали узвийлик касб этади деб таъкидлайди [4]. Чунки, айнан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорида агросаноат мажмуининг пировард мақсадлари амалга ошади. Ҳар бир аграр бозор гарчи мустақил фаолият юритсада, лекин у қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорига хизмат қилади. Яъни, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорларини қишлоқ хўжалигида арзон ва сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришга қулай шарт-шароит яратувчи восита сифатида намоён бўлади.

Республикада қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорларини такрор ишлаб чиқаришдаги ўрни, талаб ва таклиф ҳаракатланиши қуйидаги кўринишга эга (1-расм).

Таъкидлаш лозимки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорларини ташкил этиш ва ривожлантиришда мамлакатдаги ички ишлаб чиқарувчи субъектларнинг иқтисодий манфаатини ҳимоя қилиш муҳим аҳамиятга эга. Талаб ва таклифдаги мувозанатни сақлашда ва бозор муносабатларини иқтисодий дастаклар орқали

1-расм. Қишлоқ хўжалигида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорлари ҳаракати [5].

мувофиқлаштиришда ушбу омилни ҳисобга олиш лозим. Чунки, республикадаги мавжуд машинасозлик заводларида ишлаб чиқарилаётган қишлоқ хўжалиги техникалари, эҳтиёт қисмларга талаб барча шароитлар тенг бўлган ҳолатда кескин пасаяди. Бунинг асосий сабаби маҳсулот нархи ва сифати ўртасидаги боғлиқлик ҳар доим ҳам истеъмолчини қониқтирмайди.

Иккинчи томондан фермер хўжаликларининг молиявий имкониятлари ва тўлов қобилияти пастлиги шароитида, машинасозлик заводлари фаолияти ҳам молиявий жиҳатдан тўсикқа учрай бошлайди.

Аграр бозор доирасида барча бозорлар талаб ва таклиф қонунияти асосида фаолият юритиши керак бўласада, аммо ўз хусусиятлари ва ижтимоий-иқтисодий аҳамияти жиҳатидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори марказий ўринда туриши мақсадга мувофиқ. Ўз навбатида агроресурслар ва агрохизматлар бозорлари эса қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорининг ривожига хизмат қилган ҳолда ўз ривожланиш йўналишини белгилаши лозим.

Айтиш мумкинки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорларидаги талаб ва таклиф, баҳо ўзгариши суръатларига мос равишда қўллаб-қувватланиши лозим. Лекин, амалиётда қишлоқ хўжалигини ресурслар билан таъминот тизими ва хизмат кўрсатувчи субъектларнинг монопол мавқеи сақланмоқда. Бунда ресурс таъминотини тўлиқ номарказлаштириш, хизмат кўрсатиш тизимида соғлом рақобатни кучайтириш учун қулай иқтисодий, ҳуқуқий ва ташкилий шарт-шароит яратиш лозим.

Ҳозирда қишлоқ хўжалиги тармоғи республикамиз иқтисодиётида муҳим ўрин эгаллашини, ер ва сув ресурсларига ҳамда табиий-иқлим шароитига узвий боғлиқлигини

ҳисобга олиб давлат томонидан либераллаштириш ҳамда молиявий дастаклардан кенг фойдаланган ҳолда ривожлантирилиши керак.

Аграр бозорнинг институтционал асосларини ривожлантиришда қуйидагиларни эътиборга олиш лозим:

- ▶ бозорда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига талаб ва таклиф, ҳар бир ҳудудда ресурслар ва хизматлар турларига бўлган талабнинг ҳажми, рақобатчиларнинг заиф ҳамда кучли жиҳатлари, улар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва хизматнинг хусусиятлари;
- ▶ қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, ресурслар ва хизматлар сифати ҳамда турлари бўйича нархлари, сотилиши мумкин бўлган маҳсулот ва хизматлар ҳажми, олинadigan фойда ҳажми, бозорда қанча улушга эгалик қилиши мумкинлиги каби масалалар ҳисобга олиниши талаб этилади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорларини ривожлантиришдаги мутаносибликни таъминлаш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- ▶ аграр секторда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ва агрохизматлар бозорларини ўзаро мутаносиблигига эришиш учун қишлоқ хўжалиги соҳасини ривожлантириш билан боғлиқ тадбирлар, ҳуқуқий асослар қабул қилинишида, ресурслар таъминоти ва хизматлар соҳаларини биргаликда ривожлантириш тадбирлари ҳам эътиборга олиниши лозим;
- ▶ аграр бозорни ривожлантиришда давлатнинг мувофиқлаштирувчи ўрни ва таъсирини кучайтириш, баҳо, солиқ, кредит, суғурта ва бошқа дастаклар орқали қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, агроресурслар ҳамда агрохизматлар бозорларини ўзаро мутаносибликда ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиб амалиётга жорий этиш;
- ▶ мавжуд ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий асосларни аграр бозорни мутаносиб ривожланиши нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқиш, тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш талаб этилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Josling., Tim. Farm Policies And World Markets: Monitoring And Disciplining The International Trade Impacts Of Agricultural Policies. New Jersey : World Scientific. BUSINESS & ECONOMICS 2015y. [Www.search.ebscohost.com](http://www.search.ebscohost.com).
2. Walsh., Brian Marketing Agricultural Products and Services. [New South Wales, Australia] : Tocal College, NSW DPI. 2011y. [Www.search.ebscohost.com](http://www.search.ebscohost.com).
3. Хусанов Р., Хамдамов А., Рафиқов И., Қишлоқ хўжалигида сервис хизмати, муқобил машина-трактор паркларини ривожлантириш муаммолари. Т.; – 2001. – 11 бет.
4. Aliyev Y. AGRARIAN MARKET DEVELOPMENT ISSUES TO ENSURE FOOD SECURITY // Archive of scientific research. - 2020. - No. 21.
5. Муаллифнинг тадқиқотлари асосида ишлаб чиқилган.

Алиева С.С.,
к.э.н., и.о. доцента, Самаркандский
институт экономики и сервиса,
susanna2003@rambler.ru,

Расулов Ш.Ж.,
ведущий специалист Самаркандского
районного хокимията,
dz50mail.ru,

ПЕРСПЕКТИВЫ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЭКОНОМИКЕ УЗБЕКИСТАНА

ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИДА ИНВЕСТИЦИОН
ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ИСТИҚБОЛЛАРИ

PROSPECTS OF INVESTMENT PROCESSES
IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN

Аннотация. Статья посвящена обоснованию роли и значения инвестиций в условиях распространения пандемии коронавируса, проведена оценка инвестиционной составляющей Республики Узбекистан. В статье подчеркнута позиция о том, что международное инвестиционное сотрудничество, целью которого является рациональное использование имеющихся производительных сил, достижение государствами более высоких результатов в экономике за счет использования преимуществ участия в международном разделении труда, осуществления совместных проектов, обновления структуры производства, приведут к позитивным изменениям.

Ключевые слова: инвестиции, источники инвестиций, инновационно-инвестиционные продукты, инвестиционное сотрудничество.

Аннотация. Мақола коронавирус пандемияси тарқалиши шароитида инвестицияларнинг ўрни ва аҳамиятини асослашга бағишланган бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг инвестициянинг таркибий қисми баҳоланди. Мақолада мавжуд ишлаб чиқариш кучларидан оқилона фойдаланиш, халқаро меҳнат тақсимоотида иштирок этишининг афзалликларидан фойдаланиш, қўшма лойиҳаларни амалга ошириш, ишлаб чиқариш тузилмасини янгилаш орқали иқтисодиётда давлатларнинг юқори натижаларга эришиши бўлган халқаро сармоявий ҳамкорлик ижобий ўзгаришларга олиб келиши таъкидланган.

Калит сўзлар: инвестициялар, инвестициялар манбалари, инновациялар ва инвестиция маҳсулотлари, инвестиция бўйича ҳамкорлик.

Abstract. The article is devoted to the substantiation of the role and importance of investments in the conditions of the spread of the coronavirus pandemic, the investment component of the Republic of Uzbekistan is assessed. The article emphasizes that international investment cooperation, the purpose of which is the rational use of existing productive forces, the achievement by states of higher results in the economy through the use of the advantages